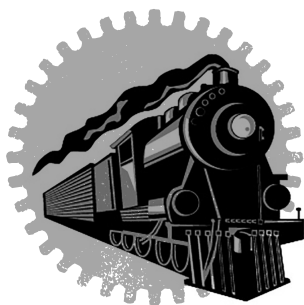

EDVARD HOEM
Land ingen har sett

Roman

FORLAGET OKTOBER 2016

EDVARD HOEM *Land ingen har sett*

© FORLAGET OKTOBER AS, Oslo 2016

BOKDESIGN: *Egil Haraldsen & Ellen Lindeberg* | EXIL DESIGN

SATT MED Surveyor Text Book 11/14 pt

Første opplag, 2016

TRYKK OG INNBINDING: ScandBook AB

PAPIR: Munken Print Cream 80 g, Bulk 1,5

ISBN 978-82-495-1691-9

ISBN 978-82-525-8711-1 (BOKKLUBBEN)

www.oktober.no

Denne boka er produsert etter miljøsertifisering iso 14001.

FØRSTE DEL

ANTON EDVARDS GLØYMDE LIV

1

ANTON EDVARD SKULLE alltid minnast det. Han gjekk over to fjell, sju år gammal. Han visste kvar han var på veg, og at han ikkje skulle bu hos foreldra sine meir. Dei sa dei ikkje makta å fø alle barna sine, men han var den yngste og åt minst, så han forstod ikkje at det var nokon grunn til å sende han bort. Tårer og trygling hadde ikkje nytta. Frå no av skulle han bu hos onkel Erik og tante Anne, som var barnlause. Ein gong i framtida skulle han arve garden etter dei. Derfor måtte han flytte heimefrå, mot sin vilje.

Mor hans, Serianna, følgde han, og systera Kristine på ni år var med. Dei kom ned frå fjellet og drakk vatn av ei kjelde der. Mora sa at den som drakk av den kjelda, ville bli hundre år.

Han tenkte: Eg skal bli hundre år, og eg skal reise til Amerika.

Da dei kom fram, fekk dei alle mat. Men så måtte han legge seg. Han skjønte ikkje kvifor han måtte legge seg når det enno var lyst. Medan det framleis var mørkt neste

morgon, måtte han stå opp. Mora tok han i handa, men omfamna han ikkje. Kristine gret. Anton Edvard visste at det ikkje nytta å gråte. Så tok mora og Kristine fatt på vegen tilbake til staden der han hadde budd før, Rekneslia ved Molde.

Det var inga god morgonstund. Han sat ved vindauget og vinka til dei så lenge han kunne sjå dei.

Han hjelpte til på garden frå første dag, slik alle barn i denne tida måtte gjera. Han lærte seg bygdedialekten og snakka som dei andre da han byrja på Hoem skule same hausten.

Frå han var tolv år, rodde han ut på fjorden med onkelens båt og kom heim med hyse og sei som vart til middagsmat for den vesle familien.

Det var berre dei tre. Han lærte seg å teia stille når fosterforeldra var urimelege mot han, og å bite i seg sneiord frå kameratar som minte han på at han ikkje *var derifrå*. Han visste at han måtte bli der, like fullt.

Da han var ferdig med folkeskulen, vart han konfirmert, og sidan gjekk han der og venta på å bli vaksen. Litt etter litt tok han over mesteparten av gardsarbeidet.

Han drog i militærtjeneste i 1905, da unionen mellom Norge og Sverige gjekk i oppløysing, og dette året fekk han for seg at han kanskje kunne finne framtida ein annan stad enn på garden. Forfedrane hans hadde vore underoffiserar på Setnesmoen i Indre Romsdal, og han tenkte ei stund på å gå same vegen. Underoffisersskulen i Trondhjem var neste steg dersom han skulle realisere draumen sin. Men sterkt press frå foreldra og fosterforeldra fekk han til å gi opp draumen.

Fem og tjue år gammal vart han bonde på garden Hoemsbakken i Frærens herred, eit bruk som neppe kunne kallast noko anna enn ein halv gard, fordi to brør hadde delt den ein gong så store Bortegarden mellom seg og sidan delt frå fleire mindre bruk til framande som ville kjøpe. Da den eine av brørne reiste til Amerika, forsvann hans gardpart ut av familien, og berre ein tredjedel av den opphavlege garden var igjen.

Trass i at garden var liten og umoderne, gjekk Anton Edvard laus med stor kraft.

I 1907 reiste han eit våningsshus i to og ein halv etasje, i 1908 gifta han seg med Beret Anna Helset, som gav han ei kjensle av at han endeleg høyrde heime der han var komen.

I 1909 kom den første sonen, Einar. I 1910 gjekk han i gang med å bygge ny låve. Låven stod ferdig året etter. Da måtte han også betale 1500 kroner for garden som han var einearving til, så fosterforeldra hans, finsnikkar Erik og kona Anne skulle ha noko å trygge alderdommen med. I tillegg måtte han ut med ei føderådsordning, eller eit *kår*, som innebar at han måtte avstå ein tredjedel av det han avla av korn og poteter og mjølk.

Sonen Lars kom i 1911, dottera Anna i 1913, Martha i 1915.

På desse åra utstyrte Anton Edvard garden med moderne jordbruksmaskinar, vel å merke med hesten som trekraft, noko anna låg ikkje innanfor horisonten hans. Han skaffa seg ein Herkules slåmaskin, skålharv og velteplog av same merke, og endeleg ei raksterive, der køyrekaren kunne sitte på setet mellom dei store hjula og sleppe alle tindane ned på bakken med ein hendel. Med den kunne han dra i hop

store dungar med gras, slik at hesjinga gjekk langt radigare enn før.

Nye gardsbygningar og moderne reiskapar gjorde onne- arbeidet lettare, men alt hadde sin pris. I 1912, same år som far hans, slåttekaren Knut Nesje, døde i Molde, var gjelda som hefta på garden Bakken i Frænen, meir enn 3000 kroner.

Like fullt fortalte han ein gong i alderdommen at han fem år seinare betalte alt han var skuldig: *I 1917 var eg gjeldfri, og da kjende eg meg på topp!*

Korleis greidde han å betale alt han hadde lånt på så kort tid?

Den store gjeldsbøra tyngde han, men det var det berre kona og nokre få i familien som kjende til. I ungdommen hadde han vore stillfarande når han var ute blant folk, slik folk gjerne er når dei brygger på store planar.

To dagar før han skulle halde bryllaup med Beret Anna 20. april 1907, kom det eit stort og uventa snøfall som gjorde at dei gamle foreldra hans, som ein gong hadde sendt han frå seg, ikkje våga å koma i bryllaupet. Til alt hell var han og den tilkomande brura aleine heime hos henne da dette bodet kom. For det kom eit raseri over han som gjorde at Beret Anna undra seg over kva ho hadde gitt seg inn på.

- Eg er verdiløus for mine eigne foreldre! ropte han.

Så storma han ut i vedskjulet, der det låg ein haug med bjørkekubbar som skulle kløyvast. No brukte han øksa og alle krefter på å roe seg ned. Ho vart sittande inne og kviskre *Jesus, Jesus*, til ho høyrde det stilna ein time seinare. Først da gjekk ho ut til han. Da låg vedhaugen

mannshøg ved stabben. Far til Beret Anna kom heim frå ei byferd, og såg det og sa: – Han kan hogge ved, den karen. Men mor hennar rista på hovudet og kalla det villmannsfakter. Det var ikkje nokon kompliment.

Sidan hende det berre ein sjeldan gong at det kom eit sinne over han som han ikkje kunne styre. Utanfor garden greidde han som oftast å legge band på seg når livet gjekk han imot, eller nokon krenkte han. På eigen grunn, i låven, stabburet eller vedskjulet, kunne han fara opp når eit eller anna kom på tverke. Om ein hjulaksling rauk, eller eit øksehogg gjekk skeivt slik at vedskia fauk gjennom ei vindaugsrute, kunne han brøle og fekte med armane.

Beret Anna meinte sinnet kom av den skaden han fekk da foreldra sende han frå seg. Det var smerta av eit opent sår som skulle ut, derfor kunne ho ikkje klandre han for riene. Men det var også uroa for at han ikkje skulle greie å betale renter og avdrag i tide som eksploderte inne i han. For å roe seg, hogg han ved ein time eller tre, til han kjende at det stilna.

Ved kveldsmaten etter ei slik ri nemnde verken han eller Beret Anna hendinga med eit ord. Han sat der med ei mine som om det var på sin plass at han sa frå, når det han kalla *døde ting* gjorde livet vanskeleg. Så var det over for denne gongen, og han fall inn i den jamne rytmen som var hans varemerke.

Men sjølv om han heldt på tidleg og seint, er det all grunn til å reise spørsmålet på nytt: Korleis greidde Anton Edvard på få år å betale ei gjeld som etter pengeverdien hundre år seinare kan reknast til godt over 130 000 kroner? I realiteten var gjeldsbøra to eller tre gonger så

stor, fordi ei vanleg arbeidsløn den gongen berre var ein brøkdell av det vi no reknar som rimeleg.

Ein nesten avgløymd talemåte som han brukte ein sjeldan gong, blir eit spor det går an å følge. Når Anton Edvard skulle tidfeste ei hending i sin ungdom, sa han at det hadde skjedd *den gongen han rodde fiske frå Bjørnsund*.

Men når han vart spurd kva år dette i grunnen var, vart han taus og tankefull og sa at det var lenge sidan, før han førte samtalen over på noko anna.

2

BJØRNSUND VAR DET store fiskeværet på nokre skoglause øyar på Romsdalskysten. I dag er været feriestad for etterkomarane av dei som levde der ein gong, og for velstandsfolk som vil vera nær det barske storhavet om sommaren. Om vinteren i vår tid kan det hende at det går dagar utan at ei levande sjel gjestar øyane, men her var det leven og liv da fisket stod på. Det budde folk på både Søre og Nordre, seinare også på Hammerøya. Rundt år 1900 kunne dei fastbuande reknast til knapt fem hundre sjeler. Men i vintersesongen, da torsken og silda kom inn på grunnene ved fiskeværet, kunne det vera dobbelt så mange som losjerte og arbeidde der. Da var det trongt om plassen både ute og inne.

På Søre Bjørnsund vart det i 1870-åra reist eit stort hus som dei kalla *Fiskarhotellet*, der fleire dusin menn sov i mørke vintermånader, fem og ti på kvart rom. Enda fleire sov i kammers og på sperreloftet i dei små strandsittarhusa

på øyane. På dei smale vegane mellom knausane trødde det folk overalt. Dei strauk forbi kvarandre og helste og nikka og ante og glante, dei spurde og snakka med kjende og ukjende, alltid på veg, alltid i rørsle, for å få mat i middags-tida, og for å sløye fisken før mørkret fall på, eller for å gå i båtane tidleg morgon. Det var tenestejenter som stod på butikken og skreiv maten på bok, og der vart dei tilsnakka av karar, som flirte under utasundshuene, som var tredde hardt ned på skolten, så ikkje vinden skulle reise med dei. Det var tauser som var frimodige og ivrige etter å kneppe andre tauser nedåt, og det var unggutar som spytta og skrytte og skråla når det var laurdagskveld, og som låg og drog seg når det var søndag, for da var det helgefred, da ingen garn eller liner måtte stå i sjøen.

Dei vaksne karane inne frå fjordane rodde og segla heim-over på laurdagsettermiddagane, for å stramme opp ungene og klå på kjerringane sine når dei kom i seng. Men desse ungstutane, kva skulle dei til fastlandet for? Det var på Bjørnsund det var tenestejenter og ungveikjer, og med nattemørkret på laurdag kraup dei ut. Somme baud seg fram, og somme berre erta, men alltid var dei der, og dei visste at gutane var der, og så samla dei seg ved Plattingen, der det var hengt opp ei stor lykt, som dei krinsa rundt, lik myggen rundt ei lampe. Somme dansa heile tida, og somme var veggpryd i eit rom utan vegger. Dei sat og hang på ein steinknaus og hutra under ein berghammar. Men såg dei ein kviset karknoll som ikkje visste kvar han skulle gjera av armane og beina, hende det at dei gjorde plass til han og lét han få leggje armane sine til ro rundt ein spinkel jenterygg, under påskot av at dei trong å varme seg.

Så stilna det på trekkfulle loft og i uthusa, der ein berre så vidt kunne høyre fnis og latter, før det vart heilt, heilt stilt. Og så sneik ein seg etter korte kjærleiksstunder inn i husa der ein faktisk budde, og så var det endeleg fred.

Men på søndagsmorgonen kunne ein i søndagsstilla høyre fugleskrik, det var sol og vind og sus frå bølgiene, eller det var song frå bedehuset, der ein heldt høgmesse på helgedagen. På kvardagskveldane var det møte med omreisande predikantar som kunne tre grep på gitar.

Grytidleg måndag morgon kom etternølarane som hadde vore hos kona på fastlandet og stått opp ved tretida frå sengevarmen der, og som no kneip auga igjen og styrte båtane sine mot stoa. Og snart var det den same stiminga og stimlinga på vegane og på berga, og båtane styrte ut mot grunnene der fisken stod. Men på Bryggja heldt nokre andre karar fram med å egne, somme flekte fisk og salta han før dei sende han vidare til ein oppkjøpar. Her var det også bondekarar som verken skulle egne eller sløye fisk, dei kom til Bjørnsund for å handle, for utvalet av visse varer var større der enn i småbyen Molde, og ein slapp nedlatande kommentarar frå kvitskjortekledde diskenspringarar som trudde dei var av eit betre slag enn andre. Det yrte og myldra av folk, det var nesten så ein fekk kjensla av å vera i ein by.

På Bjørnsund, eller *ute i øyane*, som ein sa, var nesten alle av same slag, i det minste etter at væreigartida var forbi. Medan væreigarane rådde, måtte fiskarane levere fisken til dei og ikkje til andre oppkjøparar. På Nordre vart væreigarsystemet avvikla i 1889, og folk vart sjølve eigarar

av grunnen som husa deira stod på. Folket på Søre fekk først kjøpe tomtene dei budde på i 1901, da den legendariske Hallstein Bjørnsund overtok handelshuset der.

Det var ei særeigen stemning i været. Her var ein prisgitt naturens krefter i sterkare grad enn på fastlandet. Vêromslaga kunne vera brå og vinterstormen nådelaus, men ein sjeldan gong opplevde ein vårkveldar der da fuglelivet var øyredøvande, kveldsvinden mild, og skyene dreiv englelett over himmlen. Eller korleis kunne ein gløyme det sommars-tid, når ein såg sprakande solnedgangar mot vest, eller om hausten, når det kom båresong frå Galleskjera og tusen andre fluer og grunner som gjorde fiskarlivet vågsamt på Hustadvika og på bankane?

Kvifor fortalte Anton Edvard aldri om tida da han var fiskar? Var han taus fordi det ikkje var fiskarens skikk å sjå tilbake, verken på gode eller vonde dagar? Var slitet og kulda og dagane med landlege og svart hav noko han ikkje ønskte å minne seg sjølv om? Eller var det tvert imot slik at fisketida *ute i øyane* var den beste tida i livet hans, dei lykkelege åra da han ein og to månader kvar vinter slapp bort frå monotonien som prega gardsarbeidet og kom saman med flokkar av hardhausar som aldri gav opp håpet om godt fiske og stor lott?

I alle fall, han snakka aldri om det. Men da ein av gamlekarane ein gong på 1970-talet vart utspurd av lokalradioen om korleis livet var på dekksbåten *Uræd*, nemnde han at Anton Edvard var med.

Av dei spreidde rekneskapsbøkene som skipperane på dekksbåtane etterlét seg, og som hundre år seinare dukka

opp i kister som var stua bort på mørke loft, kan ein sjå grunnen til at Anton Edvard greidde seg på ein gard som var i minste laget. Det var i Bjørnsund han heldt seg om vintrane i sin ungdom.

3

ANTON EDVARD HADDE ikkje fylt seksten år da han kom til Bjørnsund første gong i februar i 1897, derfor fekk han med seg *gamletida*. Han kom med ein færing full av potetsekker både i akterskuten og i framstammen, og varene leverte han til kjøpmannen på Nordre, slik at han kunne ta ut fødevarer same stad når han skulle heim.

Han var ein spinkel yngling med dun på haka og hadde ikkje bruk for å raka skjeggstubben kvar dag, men det første synet av fiskeværet gjorde noko med han. På heile hamna låg det båtar på svai fordi det ikkje fanst noko skikkeleg kaianlegg. Men det store sjøhuset som dei berre kalla Bryggja på Nordre, var reist dette året, og der kunne ein ta imot store mengder fisk. Over himmelen var det fugleskrik og drivande skyer. På Nordre var det store handelsbygningar og små strandsittarhus med torvtak. Naust og uthus hadde den same gråtonen, påført umåla bordkledning av vind og regn og salt. Båtane kom inn til lands om ettermiddagen. Fiskarane fekk fisken sin på land og gjekk for å eta. Etter middag kom dei tilbake for å sløye det dei hadde fiska. Fisken vart deretter flekt, salta og lagd i *la*, høge stablar i nausta. Når våren kom, vart fisken levert på

Bryggja, der kvinnene vaska han og salta han på nytt, før han vart lagd ut som klippfisk på berga, der sola og vinden skulle tørke han. Når regnbyene kom, vart fisken i største hast samla under tak, og så måtte han leggest utover igjen når regnet stansa.

Anton Edvard kom ut i øyane for å sløye fisk på Bryggja, for øykarane sjølve ville helst vera i båten når torsken og silda kom. Det var karar frå fjordane som fekk sløye og flekke fisken, og ikkje minst fekk dei egne line.

Anton Edvard lærte fort å sløye. Det var eit iskaldt arbeid, som gjorde at han mange gonger var gjennomvåt, sjølv om han gjekk med skinnforkle. Sløyinga gav han ei inntekt på 2 kroner dagen. Året etter lærte han å flekke, det gav 3 kroner dagen.

Han var verken høg eller breiskuldra, men han tok seg godt ut. Han hadde handlaget som ein flekkar trong og tålte neglebitten og frostriene som følgde dei klissvåte kleda. Han spytta og slo floke som alle andre, men han banna ikkje, det var ikkje hans skikk. Jentene la merke til han og mumla halvkvodne viser som kunne tyde på at han var velkomen om han ville prøve. Så vart jentene utålmodige når han ikkje var frampå og tok etter dei, så drog dei han med seg, inn i dansen, inn i musikken, og han lærte seg å svinge jentene når to helgelandskarar spela opp på gitar og trekkspel og fekk følgje av ein øyamann som spela fele.

Men når jentene ville noko meir, gjekk han sin veg, fordi han enno ikkje visste kven han var og kven han skulle bli.